

A Dor Vaamaravazang Pana Azanon Paana Ling

Aabaraam: Naan a xulmua zin aubina in Israael. Mumua pis Nakmai xa ra pis a xalxalang pana Aabaraam, kuna xana lis a pira vaaxur zina. Nakmai xa piaat sina naako, “Luaa a pira zin damaam ma guna waan pana a pira rawarak,” malasing ma naan ka waan inaan. Aza raan tawarak, Nakmai xa pis aza xalxalang, adu amun natnaat sin Aabaraam dina balas aubina zin Nakmai. Aabaraam ka inaxam paazaai wana a xalxalang kanaan, ma Nakmai xa nanam pana naan ma xa piaat naako, “Ga piaat tasin adu naan a rapti xa tak.” Malasing ma naan ka vatangin lamaskana Aabaraam a lan kuna inaxam paazaaiang pana Nakmai ma dina balas aubina di tak. A sasaxotang sin Nakmai adu aubina vaakdul dina giu malasing kanaan. Tamon naandi dina giu malasing kanaan, Nakmai xana xatkatong naandi (Var 15, Rom 4, Ibr 6:13-15, Saam 105).

A ravin sin Aabaraam Seraa. Naan ka mala. Nandiaa di baiak iaa ma Nakmai xa giu vatfaraxazin naan ma xa luk a nalik. Aizina xanaan Aaisaak (Var 21, Ibr 11:17-19). Aaisaak ka walak puzaa laaxur ma xa maxus sin Rabekaa. A lua zin nandiaa xanaan Esaau ma Jekop. Nakmai xa vakilaan Jekop pana aza iza Israael. Malasing ma naan avuvuna aubina in Israael (Var 28:13-15, 32:22-32, Rom 9:10, Ibr 11:20). Lamur amun natnaat sin Esaau di balas amun purua zin amun natnaat sin Israael.

Jekop ka maxus sin a ravin urua, Leaa ma taatum mumut sina Raakel. Malasing saait bani, naan ka maxus sin uru ravin iaana kilaiiang sin uru vanduaanan angkanaan. Naan ka rauxin amun nalik ka zangaafu ma urua, ma naandi avuvuna amun patbung ka zangaafu ma urua in Israael (Vaat 7:4-8). Naandi di zuruk amun kalxalang Nakmai xa lis sin Aabaraam, malasing ma aubina in Israael di varas.

Aabel: Naan naata Aadaam, taatum mumut sin Kaain (Mt 23:35, Lk 11:51, Ibr 11:4, 12:24). Nakmai xa vakilaan Aabel a rapti daxa singsaxai Kaain ka zop famaata Aabel (Var 4:1-12). Taamin “Kaain” paanaburut.

Aadaam: Nakmai xa ra giu vabalos naan pana a pira la varumaraiiang mase (Lk 3.38, Rom 5:12-21, 1Kor 15:22,45, 1Tim 2:13-14). Aknaaza waaling Aadaam adu “Rapti.” Aadaam ma taak sina Iwa di lis iaa a tora nandiaa wana dorang sin Nakmai araan naan ka piaat naako, “Tuua dina iaan iaa a fnuaaia iaai angkari,” malasing ma di giu iaa a matmalabuk taksaat. Malasing ma aubina vaakdul naandi aubina iwana matmalabuk taksaat.

Lamaskana 1Kor 15:45, Pol xa piaat adu Iesu Kaarisito naan Aadaam a vaanongang, panaze lamaskana Aadaam a matmalabuk taksaat ma a maatang ka ra wat sin dia vaakdul. Singsaxai lamaskana maatang ma ramaraat puliang sin Iesu Kaarisito, a roroiang faaratunaan ka ra wat sin dia ina di inaxam paazaai wana naan.

Aagaar: Naan a ravin iaana kilaiiang sin taak sin Aabaraam Seraa (Gal 4:24-25). La notaan angkanaan Seraa xa mala, malasing ma xa lis

Aagaar zin Aabaraam kuna xana raxunalik. Seraa xa naxaam adu a nalik angkanaan aaxana. Aagaar xa luk Ismaael, singsaxai xawit na zuruk a xalxalang ina Nakmai xa giu wana Aabaraam ma Seraa. Lamur Seraa xa luk Aaisaak lamaskana xalxalang sin Nakmai.

Lamuraana Seraa xa luk Aaisaak, Seraa xawit na saxot kana giu tazaar pana Aagaar ma Ismaael, ma nandiaa di valaau iaa xula waatawut Saainaai. Lamur laaxur la waatawut angkanaan Nakmai xa balas sin Moses ma xa lis amun lus. Malasing ma Pol xa piaat adu aubina ina di roting amun lus sin amun Judaa, di balas malasing Aagaar, dina wen suruk a xalxalang sin Aabaraam (Gal 4:21-31).

Aaisaia: Naan a profet pana aiza laba (Mt 3:3, Giu 8:30, Rom 9:27-29). Mumua pis, amun maariaas ka malasing azangaafu varazuai xa wizik urua waamua wana Iesu xa balas, Aaisaia xa iziar. Amun dorang profet ka varas sin Aaisaia xa ra vatangin aze xana balas pana Kaarisito lamur.

Aaisaak: Naan naata Aabaraam ma Seraa, ma damana Jekop (Giu 7:8, Rom 9:7, Ibr 11:9). Aknaaza waaling Aaisaak pana a linga bina Ibru adu “xa nangan.” Taamin saait “Aabaraam” laaxur.

Aaleluia: Naan a waaling pana linga bina Ibru, adu “Dia dina wisfarur aizina Nakmai,” malasing ma di ra plaas ma di varaar malasing kanaan.

Aalta: Mumua pis amun Judaa di zop famaat amun bulumagau ma amun sipsip ma amun meme ma amun maani ma dit faif laaxur

wana aalta ma xai milalas puzaa zin Nakmai. Naadi giu malasing kanaan lalozang amun lus sina (Mt 5:23). Lamuraana di ra varur a vaal xoxok, di giu amun saan angkanaan be lamarana a vaal xoxok. Taning ainaxamang kanaan ka iziar nanga, singsaxai amun Rom di bara psin fanong a vaal xoxok ma xawit ka di giu.

Angelo: Naandi amun laklagai, singsaxai xawit di lis a tora naandi zin Nakmai, malasing ma Nakmai xawit na psin fawat naandi waanaburut la pira, di iziar nanga la lia. Kawit dia di rataamin naandi, singsaxai tamon a sasaxotang ma ainaxamang sin Nakmai azanon taan dit balas sin aubina. A vaamuzazang mase zin naandi xuna raamaai xaaulang pana aubina zin Nakmai (Giu 12:6-11, 27:23, Ibr 1:14). Azanon taan Nakmai xai kling naandi ma di lis amun dorang sina zin aubina (Mt 2:13, Lk 1:26, 2:9). A waamua zin amun aangelo xanaan Maaikal (Jut 9), ma aza aangelo xa rauxin aiza laba xanaan Gaabriel (Lk 1:19,26).

Aaposal: Iesu xa kalin ubina varaviraai xa zangaafu ma urua ma di balas amun aaposal zina (Mt 10:1-4, Mk 3:13-19, Lk 6:12-16). Naandi di ra iziar varaxai wana Iesu wana a maariaas urul ma xa rat firaai naandi. Di raamin a maatang sina ma a ramaraat puliang sina. Ma xa ra kling naandi ma di wa fazei ma di viraai aubina vaakdul wana a dorang Daxa zina (Mt 28:18-20).

Aaron: Naan a natnaat sin Livaai, ma Livaai naan naata Israael (Lk 1:5, Giu 7:40, Ibr 5:4,

7:11, 9:4). Nakmai xa kalin Aaron ma amun natnaat sina dina balas amun pris, ubina ina di irur labirua wana Nakmai ma amun Judaa (Zax 28). Aaron naan taatum laba zin Moses. Araan Nakmai xa zaxot pizin amun Israael vataling Ijip, ka varur nandiaa uru waamua zin amun Israael.

Ainaxam Taawukang: Tamon dia di inaxam taawuk siaana raksaatang ma di wat sin Nakmai, naan kana vaninis a maskana dia, xawit kaarik taza lan. Axazak ina xa piaat adu naan a xazak ka gigi amun matmalabuk taksaat ma xa luaa psin amun inaxamang ila pira angkari ma xa saxot kana valos Nakmai, naan kana inaxam paazaai adu a Piran Iesu xa ra maat kuna zuruk pizinang amun matmalabuk taksaat sina, ma xana maainung kuna Nakmai xana zuruk faulin naan, ma Nakmai xana giu a matmalabuk kanaan (Giu 3:19, 20:21, 26:20).

Aubina xawit amun Judaa: Amun Judaa di ra langga adu naandi aubina zin Nakmai. Malasing ma araan naandi di ra ipiaat “aubina xawit amun Judaa,” di ra vis naandi. Singsaxai lamaskana Iesu Kaarisito a lan azaxai be xa iziar aaxan amun Judaa ma aubina xawit amun Judaa. Dia dina inaxam paazaai wana naan, ma naan kana zaxot faulin dia ziaana maatang. Malasing ma Nakmai xa ra waapizin a maravanang ka iziar labirua wana uru lelem angkanaan. Avuna dia vaakdul dit faraxas faraxai lamarana Nakmai, wanaze dia vaakdul di inaxam paazaai wana a lan azaxai (Lk 2:32,

Rom 1:5, 3:29, Efe 3:6).

Baabilon: Naan adi bina laba mase mumua nanga. Amun Israael di ra vataling Nakmai ma di los amun nakmai vaagit. Malasing ma Nakmai xa lis ainaxamang sin a xalxaal zin amun Baabilon Nebukadnezaa ma xa varamaraat a varopang pana amun Israael ma xa waramin naandi. Ma xa zaxot naandi xun Baabilon ma di balas amun iaana kilaaiang sina. Naandi di iziar inaan Baabilon pana maariaas ka zangaafllu vaa wizik urua. Amun Baabilon di rauxin amun nakmai vaagit ka varas, ma aiziarang sin naandi zaait ka raksaat mase, malasing ma Nakmai xa piaat adu amun purua zina xa malasing amun Baabilon (Vaata 17-18).

Baal: Naan a nakmai vaagit (Rom 11:4). Nakmai xa piaat sin amun Israael dina zop famaataubina vaakdul ina di iziar la pira naa lis sin naandi. Singsaxai amun Israael di zop famaata be azanon, kawit naandi vaakdul, malasing ma naandi ina xawit di zop famaata naandi, di vagit amun Israael xuna dina inaxam paazaai wana a nakmai vaagit Baal ma amun Israael xa varas di vataling Nakmai vaaratunaan ma di inaxam paazaai wana Baal. Amun Israael di giu a matmalabuk taksaat angkari ma wana azaan angkanaan Nakmai xa mangat mase wana naandi.

Balaam: Naan a profet singsaxai xawit a Judaa, naan a rapti in Mesapotaamia (2Pit 2:15, Jut 11, Vaata 2:14). Naan ka ra iziar araan Moses ka rat paamuain amun Israael. Aza

raan, amun Moaap di ra varop faraxai wana amun Israael. Ma a xalxaal zin amun Moaap a xalxaal Baalaak ka maainung Baalaam kana piaat a raksaatang pana amun Israael xuna dina varop ma naan kana waramin naandi. Ainaxamang sin Baalaam ka laba xuna zুরুkang a kaakaai laba ma xa rudaxa zin Baalaak. Malasing ma Baalaam ka waan kuna piaatang a raksaatang pana naandi, singsaxai a aangelo xa wat tuxol naan la lan ina naa los. A dongki zin Baalaam ka raamin a aangelo angkanaan ma xa rur, singsaxai Baalaam kawit na raamin naan, malasing ma xa zop dongki xuna xana waan. Ma Nakmai xa vazei a dongki xana dador malasing a xastunaan ma xa dador dikdik sin Baalaam (Vaak 22-24). Ma Nakmai xa ruxol Baalaam ina xa saxot kana piaat a raksaatang pana amun Israael, ma xa lis a dorang kuna lizang a daxaiang pana naandi, ma naa giu malasing kanaan.

Baaptaais: Jon a rapti iwana Baaptaaizang ka baaptaais aubina xa varas. Naan kai piaat bulin naako, “Naaguna tabung inaxam taawuk siaana amun matmalabuk taksaat sinim ma dina baaptaais nim,” panaze a matmalabuk iwana baaptaaizang a zaan kuna vatangi-nang adu naagu inaxam taawuk faaratunaan.

Baaraak: Naan a waamua zin amun Israael ma xa rauxin aiza laba (Ibru 11:32). Naan ka ra varop faraxai wana amun purua zin naandi ma xa waramin naandi (Jut 4-5). Naan ka ra iziar lamuraana Moses ma Josua, singsaxai Dewit ka wat lamuraana.

A Baraaia Vaaroroiang: Naan aza izina Iesu Kaarisito. Naan ka ra zaxot faulin dia zi-aana maatang. Naa giu malasing kari xuna dia dina iziar lalos a sasaxotang ma ainaxamang sin Nakmai. Dia di giu amun matmalabuk taksaat ka varas, singsaxai araan Iesu xa maat laaxur wana robuxul zaxotang dia, Nakmai xa rasin amun matmalabuk taksaat sin dia laaxur wana naan ma xa zuruk a maazikang sin dia ma xa maat. Malasing ma axazak ka inaxam paazaai wana Iesu, Nakmai xa raamin naan adu xa ninis lamaskana Iesu.

Bea: Naan adi xaktalavaat (Vaat 13:2), ka malasing 200 o 300 kilogrem a maravanang iwana. Di raagul lamaskana a buaal wana a pira xa mindaavut. Amun kaaka naandi xa batbaat ma amun wilwila mita naandi xa fangan ma amun livana naandi zaait ka fangan. Azanon taan di iaan a xastunaan.

Belzebul: Naan aza izina Saatan (Mt 12:24). Aknaasna adu “Baal laba” o “Piran laba.” Singsaxai amun Judaa xawit di los naan, malasing ma naandi di dador visfis pana naan adu Belzebaab, aknaasna adu, “Piran iwana laang.”

Beniaamin: Naan naata Israael, damana axaxai iwana amun patbung sin amun Israael (Giu 13:21, Rom 11:1, Flp 3:5, Vaat 7:8).

A Bina Iwana Adi Xaiaf Ina Xawit Nai Maat: Naan a non ina aubina xawit di inaxam paazaai wana Iesu dina waan pana. Nakmai xawit na naxaam pizin amun matmalabuk taksaat sin naandi, malasing ma xana lis a vaamaazikang sin naandi wana psinang

naandi lamaskana a bina iwana adi xaiaf ina xawit nai maat (Mk 9:47-48, Vaat 19:20, 20:11-15). Inaan naandi dina xazanin a maazikang bulaai (Lk 16:19-31).

Bogis Koxok Iwana Rudaxaiang: Nakmai xa ra dadorin mumua pis sin amun Israael ma di giu a bogis pana iaai, ma xa marmari daxa mase ma di zaf fakdul wana goul (Ibru 9:4, Vaat 11:19, Saam 132:6-8). Di rasin amun saan ka xoxok mase lamaskana a bogis angkanaan, a vaat urua ina di fararin amun lus pana ma a goul win iwana maanaa ma a laak sin Aaron ina xa baurivi. La raan di ra giu a bogis angkanaan ma xa utuaas pana a notaan sin Dewit, aze ranon amun Israael di waan, di zuzuruk a bogis angkanaan, kuna vatangi-nang adu Nakmai zin naandi xa iziar varaxai wana naandi.

Lamur Iesu Kaarisito xa kalin Pol ma Baan-abaas ma azanon nanga ma di balas amun aaposal. A vaamuzazang sin a aaposal di raamin pana aiziarang sin naandi (Giu 11:19-26, 13:1-14:28, 15:36-28:31, Gal 1).

Daxaiang: Dia vaakdul di gigi amun matmal-abuk taksaat. Malasing ma xa rauxin nanga paa tazaar lamaskana dia xuna Nakmai xa rudaxain dia wana? Kawit mase. Singsaxai wana daxaiang sina naan ka giu a lan aaxan dia xuna zurukang a roroiang faaratunaan lamaskana Iesu. Lamaskana Metiu 25:34-40, aubina di lis a daxaiang sin azanon tawarak, ma a xalxaal xa dokdok pana naandi. Fakot saait Rom 3:24 ma 6:13-14.

Dewit: Naan a xalxaal laba mase zin amun

Israael (Mt 1:1-17, Lk 3:31). Dewit ka iziar wana a maariaas ka malasing 1,000 paamua wana Iesu xa wat. Naan a zaxamur zin Jesi. Naan kat katkatong amun sipsip araan ka xulaau (1Sml 16:11). Aza raan naan ka tuk famaati adi rapti laba aizina Goliaat pana a liu (1Sml 17). Dewit ka sasaxot Nakmai, ma xa varaar amun tanganang ka varas lamaskana a Baar Saam. Nakmai xa giu a xalxalang adu araan a Mesaaiia xana wat, naan kana natnaat sin Dewit. A dorang kanaan di waambazof (Rom 1:3, Vaat 5:5).

Dorang Daxa: Naan a dorang pana Iesu a Mesaaiia. Naan ka saxot adu aubina vaakdul dina langarin ma dina inaxam paazaai (Mk 16:15). A Dorang Daxa xari: Nakmai xa ra kling fawat Naatna ma xa kabal wat la pira angkari ma xa balas a xastunaan. Ka iziar la pira angkari ma xawit na giu ta matmalabuk taksaat. Ka maat kuna wul vaxaromang dia. Tamon dia di inaxam paazaai wana Iesu, naan kana naxaam pizin amun matmalabuk taksaat sin dia ma xana zaxot faulin dia zi-aana maatang ma xana vabalos dia aubina aaxan Nakmai ma xana lis a roroiang faaxur zin dia bulaai (Jn 3:16).

Elaaija: Naan a profet sin Nakmai ma xa rauxin aiza laba (Mt 11:14, Mk 9:4, Rom 11:2, Jms 5:17-18). Ka giu amun faakilanang ma amun faamuzazang ka banglala xa varas, kuna vir-ing faulinang amun Judaa zin Nakmai (1Xal 17-19, 2Xal 2:11-12). Ka iziar amun maariaas ka malasing 440 waamua wana Iesu xa wat, Maalakaai xa farar adu profet Elaaija xana

uli wat kuna xana nimnimanin aubina (Maal 4:5-6). Ma Iesu xa ra vatangin adu a dorang kanaan di waambazof pana Jon A Rapti Iwana Baaptaaizang (Mt 17:9-13, Lk 1:17).

Elisa: Naan aza profet sin Nakmai (Lk 4:27). Ka zuruk a kiaana Elaaija. A dorang sina xa iziar lamaskana 2Xal 2-8.

Erot: Ka rauxin azanon ubina wana aiza angkanaan.

A Xalxaal Erot (Mt 2:1-18, Lk 1:5). Di vakilaan naan saait Erot Laba. Ka rasin a lus laaxur wana amun pira Judia ma Samaaria ma Peria ma Idumia ma Gaalili ma Traakonaaitis. Araan di luk Iesu, a xalxaal Erot ka rasin fanong a lus laaxur wana aubina wana a maariaas ka malasing azangaafu vaarul ma urul. Naan kawit a Judaa, naan a rapti in Idumia, a natnaat sin Esaau. Ubina mazam di waan sin Erot ma di iaari zina wana a waamua laba zin amun Judaa ina di luk naan. Singsaxai naan kawit na saxot taza xalxaal. Malasing ma xa kling ubina dauran sina xuna zop famaatang aza xalxaal angkanaan ina di luk naan. Ma di zop famaat a funalik ka varas, singsaxai xawit di zop famaat a xalxaal ina di luk naan. Naan Iesu, ma Nakmai xa xatkatong naan. A xalxaal Erot ka maat araan Iesu xa nalik mumut nanga (Mt 2:19).

Erot Aantipaas: Naan naata Erot Laba. Araan Iesu xa gigi a vaamuzazang sin Nakmai, Aantipaas ka ra rasin a lus laaxur wana uru pira Gaalili ma Peria be. Naan ka kip pizin a waata Jon A Rapti Iwana Baaptaaizang (Mk 6:14-19). Pontias Paailat ka naxaam adu Iesu a rapti Gaalili ma xa dador zin ubina vaamuzazang

sina ma di lis Iesu zin Aantipaas kuna klizang naan. Sing saxai xa baai (Lk 23:6-12).

Erot Aagripaa A Varumaraiang: Naan a nalik sin Aantipaas daasna laba. Naan ka rasin a lus laaxur wana amun pira vaakdul ina duxuna Erot Laba xa ra rasin a lus laaxur wana, varaxai zaait pana amun pira Kaalsis ma Aabilaa. Naan kat maska raksaat pana aubina di inaxam paazaai wana Iesu. Ka ra zop famaata naata Zebedi, aaposal Jems (Giu 12:1-23).

Erot Aagripaa A Varuaiang: Naan a nalik sin Aagripaa A Varumaraiang. Ka rasin a lus laaxur wana uru pira be Aabilaa ma Baatanea. Araan Pol xa ra iziar la vaala vaamaazikang Sesaria, a xalxaal angkari xa wat inaan ma Pol xa dador xol naan lamarana (Giu 25:13-26, 26:19, 27-32).

Esaau: Naan taatum laba zin Jekop. Esaau nandiaa Jekop a lua zin Aaisaak (Ibr 11:20). Sing saxai Esaau xa lis pizin aiziarang sin a ruan sin Jekop saxotang be a vanganang. Ainaxamang taksaat sina di vatangin lamaskana Rom 9:13 ma Ibr 12:16-17. Ma lamur amun natnaat sin Esaau di balas amun purua zin amun natnaat sin Jekop.

Faarasi: Mumua pis amun Judaa di vataling Nakmai, malasing ma naan ka luaa amun Baabylon di zaxot pizin naandi. Araan amun Judaa di uli waat sin Nakmai ma di vataling Baabylon kula bina zin naandi, amun inaxamang laba zin azanon sin naandi adu dina roting falagot amun lus sin Nakmai. Aknaaza waaling Faarasi adu “Di vatawagalaai ma di iziar naandi nanga.” Sing saxai di zuruk

amun lus sin Nakmai ma di duma wana amun lus ka varas sin naandi nanga. La raan Iesu xa wat, naandi di roting ainaxamang iwana “maam be maadi tak.” Naandi di maska raksaat pana Iesu, wanaze a naunaau a Iesu xawit nat faraxas malasing ainaxamang sin naandi wana naan. Araan aaposal Pol xa xulaau nanga, naan saait a Faarasi (Giu 23:6, Flp 3:5-6).

Ftuk Pizin A Vang Pakpak: Naan a lus sin amun Judaa (Rom 2:25, Gal 5:2, 1Kor 7:19). Lamuraana a raan ka wizik urua xa vaanong, di ftuk pizin a vang pakpaaka nalik ina di luk naan. Di giu a matmalabuk angkanaan kuna vatanginang adu naandi amun natnaat sin Aabaraam, a zaan kuna piaatang adu naandi di zuruk a xalxalang sin Nakmai aaxan Aabaraam (Var 17:9-14).

Amun aaposal di vazei aubina xawit amun Judaa wana Dorang Daxa zin Iesu ma azanon Judaa ina di inaxam paazaai wana Iesu di piaat malasing kari, “Tamon di ftuk pizin a vang pakpak, naandi dina tak lamarana Nakmai.” Singsaxai amun paamua zin aubina di inaxam paazaai di varaviraai wana azaan angkanaan ma di rudaxa adu tamon di inaxam paazaai wana Iesu, a matmalabuk angkanaan be xana vatok naandi lamarana Nakmai (Giu 15).

Gidion: Naan a waamua zin amun Israael ma xa rauxin aiza laba (Ibr 11:32). Araan naan ka ra iziar amun Israael xawit di rauxin ta xalxaal, ma Nakmai xa kalin axazak ma xa balas a waamua zin naandi. Gidion ka rauxin ainaxam paazaaiang laba, malasing

ma xa maainung Nakmai xana vawaal naan ma Nakmai xa giu vatfaraxazin nanga. La notaan angkanaan ubina dauran in Israael xawit di varas singsaxai amun purua zin naandi di varas. Ma Nakmai xa zop famaam amun purua zin naandi ma Gidion ka varop ma xa waramin a varopang (Jut 6-8).

Gomora: Taamin a dorang pana “Sodom.”

Grik: A pira zin amun Grik ka iziar labirua wana Rom ma Israael. Adi bina laba zin naandi xanaan Etans. Korin saait aza bina laba zin naandi. Mumua pis amun Grik di mazam, malasing ma aubina ila azanon kaantri di piaat adu naandi aubina daxa. Amun maariaas malasing 320 waamua wana Iesu xa balas, a xalxaal zin amun Grik aizina Aaleksenda xa iziar. Naan ka rexaas mase wana xana mitat farop pana dauran, malasing ma xa varop faraxai wana amun kaantri xa varas ma xa waramin naandi. Ka rasin a lus laaxur wana amun kaantri xa varas, malasing ma aubina angkanaan di varaviraai wana linga bina Grik. Araan Iesu xa balas, aubina xa varas di rexaazin a linga bina Grik, malasing ma Metiu ma Maak ma Luk ma Jon di varaar amun baar zin naandi wana linga bina Grik.

Iaahweh: Lamaskana Baar Xoxok sin amun Judaa xa malasing kari YHWH. Naan aiza vaaratunaan sin Nakmai, aiza ina naa vazei Moses pana (Zax 3:13-15). Aknaasna adu “Nia xari.” Amun Judaa di naxaam adu aizina Nakmai xa xoxok ma di ipiaat adu xawit nat faraxas dina vakilaan aizina, malasing

ma araan di raamin aizina lamaskana Baar Xoxok dit fakilaan “Piran.” Avuna a varulang a lus ka piaat “Tuua dina vakilaan aizina Nakmai wana gof” (Zax 20:7). Malasing ma wana baar Varumaraiang ma xa utu-aas pana baar Maalakaai, araan di raamin YHWH, amun Judaa di piaat be “Piran” kuna dina valiu a matmalabuk taksaat. Malasing ma lamaskana Baar Xoxok sin amun Kristian di varaar “PIRAN.” Azanon taan Iesu xa piaat pana naan nanga adu, “Nia xari,” ka vatangin adu naan ma Nakmai dit faraxas iaa (Lk 22:70, Jn 8:58, 18:5).

Iaana kilaaiang: Lamaskana azanon kaantri azanon ubina di rauxin aiza laba ma a bur-buraaiang di zaraak aubina xawit di rauxin aiza ma di iaana kilaaiang sin naandi. Amun iaana kilaaiang di gigi amun faamuzazang singsaxai xawit a wulwulang sin naandi, di lis be a vanganang ma marapi ma non kuna milaivang sin naandi. Kawit nat faraxas dina vataling amun mono zin naandi avuna xawit na tak pana lus. Tamon dina waan, amun mono zin naandi dina zop famaata naandi malasing a lus ka piaat. Singsaxai tamon a mono zin naandi naan a rapti daxa, xana giu a daxaiang pana amun iaana kilaaiang sina. Mumua pis amun Israael di iaana kilaaiang sin amun Ijip ma di zuruk a maazikang laba. Araan Iesu xa ra iziar, a matmalabuk angkanaan ka iziar lawalau aubina, malasing ma Pol xa farar adu aubina dina iziar wana ainaxamang daxa lalozang a matmal-

abuk angkanaan (1Kor 7:20-24, Efe 6:5-9, Kol 3:22-25).

Ibru: Naan aza izina amun Judaa. Azaxai zin amun kulmua zin amun Judaa xanaan Aabaraam, ma azaxai zin amun kulmua zin Aabaraam kanaan Eber (Lk 3:34-35). Malasing ma azanon taan dit suruk aizina ma dit fakilaan naandi nanga amun Ibru. Di vakilaan a linga bina zin naandi Ibru. Di ra varaar amun baar lamaskana Rudaxaiang Kabaar wana linga bina Ibru. Singsaxai a raan Iesu xa wat, di luaa a linga bina angkanaan Ibru ma di wuk a linga bina Aaraam.

Iesu: Naan Naata Nakmai. Aknaaza waaling Iesu adu “Piran ka zaxot faulin” (Mt 1:21). Azanon izina xari: Kaarisito, ma Naata Rapti, ma a Natnaat sin Dewit, ma Imaanuel (Mt 1:23), ma a Maravas Sin Aubina Ila Pira Angkari (Jn 9:5), ma a Rapti Xa Rataamaai Xaaul Daxa Wana Amun Sipsip (Jn 10:14), ma a Roroiang (Jn 11:25), ma a Dorang sin Nakmai (Vaata 19:13), ma Naata Sipsip sin Nakmai (Jn 1:29), ma a Laaion sin a Watbung sin Judaa (Vaata 5:5), ma A Xalxaal zin Amun Kalxaal Vaakdul ma a Piraana Amun Piran Faakdul (Vaata 19:16).

Ijip: Naan a kaantri xa iziar lapaara Israael (Giu 7:34-40, Ibr 11:27, Saam 105). Araan Jekop, aza izina Israael, xa iziar xa zaxot amun fatina zina xunipaa Ijip. Naandi di iziar inaan pana a maariaas 430. La no-taan angkanaan naandi di iaana kilaaing sin amun Ijip. Amun Ijip di lis a vaamaazikang laba zin naandi. Singsaxai Nakmai xa varur

Moses a waamua zin naandi ma xa zaxot pizin naandi vaakdul inaan Ijip. Aknaaza waaling Paaraao adu “a xalxaal” wana a linga bina Ijip.

Iosep: Ubina xa wizik urua di rauxin aiza angkari lamaskana Baar Xoxok:

Naata Jekop: Naan ka ra mirifdaai wana amun saan ma Nakmai xa ra akpaat lis a vuvuna amun mirifdaaiiang kanaan sina. Lamur naan ka ra balas a lawaza zin Paaraao, a xalxaal in Ijip. A dorang sina xa iziar lamaskana a baar Varumaraiang 37-48 (Jn 4:5, Giu 7:9-14, Ibr 11:21-22, Vaat 7:8, Saam 105:16-22).

Labana naanaa zin Iesu (Mt 1:18-25, Lk 2).

Azaxai zin amun daaza Iesu (Mt 13:55, Mk 6:3).

Taatum mumut sin aaposal Jems (Mt 27:56).

A rapti ila bina Aarimaatiaa: Araan Iesu xa maat, Iosep angkari xa vazaak luk naan ma naa vatate naan lamaskana baaul a maat (Mt 27:57-60, Mk 15:42-46, Lk 23:50-53, Jn 19:38-42).

A rapti ina aza izina xanaan Baarsabaas: Amun aaposal di ra zaxot naan faraxai wana Maatiaas ma di ra maainung Nakmai xuna vatanginang sin naandi aze ra rapti dina kalin. Nakmai xa ra piaat Maatiaas (Giu 1:23).

A rapti ina amun aaposal di ra vakilaan Baanabaas: Lamur naan ma Pol di zuruk fa-rauxin iaa a Dorang Daxa zin Iesu (Giu 4:36-37, 11:22-26, amun sapta 13-15).

A Is: Naan a zaan di plaas faraxai wana a flaaua ma xai ring (Mt 13:33, 16:6,12). Ka rauxin amun knaasna xa varas lamaskana amun dorang lalaamangaai (Mt 13:33, 16:6, 1Kor 5:6-8,

Gal 5:9).

Israael: Naan aza izina Jekop (Var 32:22-28). Aknaaza Israael adu “xa varop faraxai wana Nakmai.” Jekop ka rauxin amun nalik ka zangaafu ma urua, ma amun natnaat sina di vakilaan naandi wana amun Israael. Azaxai zin amun nalik sina xanaan Judaa, malas-ing ma aza izina amun natnaat sina di vakilaan naandi wana amun Judaa. La notaan angkanaan Iesu xa balas, di vakilaan a kaantri zin naandi Judia.

Iwa: Naan taak sin Aadaam (2Kor 11:3, 1Tim 2:13). Araan Nakmai xa ra vaziaar amun saan faakdul, xa vaziaar zaait Aadaam. Lamur xa zuruk a ruan sin Aadaam ma xa vabalos Iwa wana a ruan angkanaan. Iwa xa inaxam paazaai wana amun tegitang sin a zizi, ma xa iaan a fnuaai ina Nakmai xa piaat tuua dina iaan. Lamuraana iaanang ka ralaas labana ma naan saait naa iaan. Aadaam ma Iwa di rauxin iaa amun nalik, Kaain ma Aabel ma Set ma azanon funalik nanga.

Jekop: Naan naata Aaisaak, ma duxuna Aabaraam. Aza izina Jekop kanaan Israael. Naan damana amun Israael, lamur di vakilaan naandi amun Judaa. Taamin saait a dorang pana “Aabaraam” ma a dorang pana “Israael.”

Jeremaia: Naan a profet sin Nakmai ma xa rauxin aiza laba. Jeremaia xa ra iziar malas-ing a maariaas ka 600 paamua wana Iesu xa balas. Naan ka dador profet pana amun matmalabuk taksaat sin amun Judaa. Singsaxai naandi xawit di inaxam taawuk. Di saxot be

dina wen tauxin ta zaan pana naan. Azanon taan Jeremaiaa xa dador profet lalozang a Mesaaia.

Jonaa: Naan a profet sin Nakmai (Mt 12:39-41, 16:4, Lk 11:29-32). Nakmai xa vazei Jonaa adu xana waan Niniwe ma xana vazei aubina in Niniwe dina inaxam taawuk. Singsaxai Jonaa xawit na saxot kana waan inaan, malasing ma xa valaau wana aza lan tawarak ma xa xawas pana sip. A sip ka varumara zaal buaakang a raas. Ma Nakmai xa varamaraat a maaliu ma amun rof laba mase ma aubina wana sip di raamin adu a matmalabuk tak-saat ka iziar zin Jonaa. Malasing ma Jonaa xa piaat adu naandi dina psin naan nana raas. Naandi di psin naan ma adi ian ka xanom naan. Naan ka iziar lamaskana a xuna ian pana a raan urul ma mur a ian ka luaak pizin naan pana xon. Jonaa xa valos a dorang sin Nakmai ma xa waan Niniwe ma xa viraai adu aubina dina inaxam taawuk ma naandi vaakdul di ra inaxam taawuk.

Josua: Naan ka zuruk a kiaana Moses araan ka maat ma xa waamuain amun Israael. Naandi di ra varop ma di zuruk a pira ina Nakmai xa ra xalxalin (a baar Josua, Giu 7:45, Ibr 4:8). Di vakilaan Iesu wana linga bina Ibru adu “Iesua” o “Josua.” Nakmai xa vatangin lamaskana vingaaiang sin Josua adu Iesu naan a xazak kana waambazof amun kalx-alang sin Nakmai.

Amun Judaa: Naandi di rauxin aza aiza: amun Israael. Mumua pis di ra vakilaan naandi wana amun Judaa wanaze amun

Aasiria di ra varop faraxai wana a zangaafu amun patbung sin amun Israael ma di waramin naandi. Di zaxot naandi ma di rasin farawuxin naandi Aasiria. A watbung urua be zin amun Israael, Judaa ma Beniaamin, di iziar iaa la pira zin amun patbung faatak sin nandiaa. Di ra vakilaan uru watbung angkanaan pana amun Judaa, wanaze amun Judaa di varas ma amun Beniaamin kawit di varas. Di ra vaxalxalif aiza Judaa wana linga Inglis adu amun Ju. Taning aknaaza waaling “amun Judaa” adu amun Israael vaakdul.

Kaain: Naan a ruaan sin Aadaam ma Iwa (Ibr 11:4, 1Jn 3:12, Jut 11). Taatum mumut sina Abel xa zuruk a sipsip ma naa zop famaata ma xa vaif ma xa lis a milalazang iwana zin Nakmai. Kaain ka lis be a vanganang ila uma zin Nakmai. Nakmai xa dokdok pana Abel singsaxai xawit na dokdok pana Kaain. Malasing ma Kaain ka mangat pana Abel ma xa zop famaata naan. Ma Nakmai xa rasin a raksaatang pana Kaain (Var 4:1-16).

Kaamel: Di iziar la non bingil xa lagaf kawit ta daavur (Mt 3:4, 19:24, Mk 10:25, Lk 18:25). Aubina di iziar laaxur wana ma di waan. Amun kaamel dit fazaak farauxin amun saan la butuaana naandi.

Kaarisito: A waaling angkari wana a linga bina Grik. Pana a linga bina Ibru di vakilaan “Mesaaia.” Aknaasna adu “axazak di kalin ma di vukin a wel iwana olif la waatna xuna vatanginang adu di kalin naan” (Mt 1:16, 16:16, Jn 1:41, Giu 5:42, 9:22). Saamuel xa ra vukin a wel wana Dewit ma xa balas a xalxaal

zin amun Judaa (1Sml 16:1-13). Nakmai xa ra giu a xalxalang adu axazak ka rauxin aiza laba ina di vukin a wel wana naan kana giu a vaamuzazang laba (Aais 61:1-3). Di vakilaan naan a Mesaaia. Amun Judaa di naxaam adu naan kana wat ma xana lis faulin a gaapman sin naandi. Singsaxai xa vaaratunaan naan ka wat kuna zaxot faulinang naandi ziaana maatang. A rapti angkanaan Iesu.

Kenaan: Naan duxuna Noaa. Amun natnaat sin Kenaan di vakilaan naandi adu amun Kenaan. Aabaraam ka iziar la pira naandi di iziar wana, ma Nakmai xa xalxal zina adu a pira angkanaan kana balas a pira zin amun natnaat sina xa varas. Lamur Nakmai xa vazei amun Israael adu a xalxalang kanaan aaxan naandi ma naandi dina zop famaam amun Kenaan ma dina zuruk a pira angkanaan (Saam 105:11, Giu 13:19). Ma di vakilaan a pira angkanaan Israael.

Koraa: Naan ka maska raksaat palaau wana Moses ma xawit ta vuvuna (Jut 11) la raan Moses kat paamuain amun Israael. Malasing ma Nakmai xa kaas a pira ma xa xanom Koraa ma naandi ina di los naan faraxai wana amun fatina zin naandi ma di maat (Vaak 16).

Laaion: Di iziar Aafrika. Mumua pis di ra iziar zaait la pira Israael (Paam 14:5, 1Sml 17:34-35), singsaxai taning di milung. Di malasing a pusi singsaxai di laba mase, a maravanang sin naandi xa malasing 170 a kilogrem. Di iaan amun kaktalavaat laba ma amun kaktalavaat mumut saait. Azanon taan di zop famaam aubina ma naadi iaan (Saam 7:2, 10:9).

Di dikdik pana azanon kaktalavaat. Aaposal Jon ka vakilaan Iesu wana “A Laaion sin a watbung Judaa” (Vaata 5:5). Ma Pita xa pi-aat Saatan ka malasing a laaion, kat sangas farawuk kuna zalengang aubina ma xana vanong naandi (1Pit 5:8).

A Laklagaai a Raabu: Naan a Laklagai zin Nakmai nanga, malasing ma di vakilaan naan a Laklagaai a Raabu. Ka iziar lamaskana dia aubina di inaxam paazaai. Ma xat fawaal dia ma xat fatangin a vaaratunaanang sin dia (Jn 16:13), ma xat suruk amun maainungang sin dia xa waan sin Nakmai (Rom 8:26), ma xat fatangin a sasaxotang ma ainaxamang sin Nakmai zin dia (Giu 13:2, 16:6-7), ma xai lis a dikdikang sin dia xuna fazeiang pana Dorang Daxa zin Iesu. Naan kai lis a dikdikang kuna vawaalang amun taatum lamaskana Kaarisito (1Kor 2:4-5,12,14), ma xai lis ainaxamang kuna giuang amun gigiuang daxa (Gal 5:22-23).

Lepat: Di malasing amun laaion, singsaxai di toxatok. Kawit di laba malasing amun laaion, a maravanang sin naandi xa malasing a zangaafu vaawizik saxa a kilogrem (Vaata 13:2).

Lia: Naan a bina ina Nakmai xa iziar wana (Mt 5:16, Mk 11:25, Lk 11:13). Iesu Kaarisito xa ramaraat fataling ma xa kabal wat la pira angkari ma xa balas a xastunaan (Jn 3:13, Flp 2:5-7). Ma araan di vaanong la pira angkari, dia ina di inaxam paazaai wana Iesu dina waan sin a Piran ma dina iziar daxa la lia (Jn 14:1-3, 2Kor 5:1, Flp 3:20). Aaposal Jon

ka ra farar wana aze razaan kana balas la lia lamun taan iwana vaanongang (a baar Vaatangaaiang).

Livaai: Naan naata Jekop, ma naan damana azaxai zin amun patbung ka zangaafu ma urua zin amun Israael (Ibr 7:5,9,10, Vaat 7:7). Nakmai xa kalin amun Livaai ma di balas ubina iwana vawaalang amun pris. Aza izina aaposal Metiu xanaan Livaai (Mt 9:9-13, Mk 2:14, Lk 5:27-29).

Lot: Naan naata taatum mumut sin Aabaraam (Lk 17:28-32, 2Pit 2:7). Nakmai xa vazei Aabaraam kana waan pana a pira ina naan kana vatangin sina, ma xa zaxot Lot ma xa vataling a bina laba Aaraan ma xa waan la pira Kenaan. Singsaxai Lot ka vataling Aabaraam ma xa wa raagul lapaara bina Sodom. Nakmai xa saxot kana vanong pizin Sodom malasing ma xa vazei Lot kana valaa. Naan ka vazei zaait naandi tuua dina raamaai uli, singsaxai taak sin Lot ka raamaai uli ma xa balas a iaalil a rasmexas (Varumaraiang 18-19).

Lus: A dorang iwana amun lus sin Nakmai ina amun Judaa di dador wana, naan amun baar xa watmit, a baar Varumaraiang ka uzaa wana a baar Amun Lus. A baar Metiu xa uzaa wana a Baar Jon, araan di piaat “amun lus sin Nakmai,” naandi di naxaam amun baar angkanaan ka watmit. Amun Judaa xa varas di naxaam adu wana valos fatalam-inang amun lus sin Nakmai, xuna naandi dina tak lamarana Nakmai. Singsaxai Iesu xa vatangin lamaskana amun baar iwana amun

lus sin Nakmai ma amun baar zin amun profet adu wana inaxam paazaaiang pana Iesu, naana naxaam pizin amun matmalabuk taksaat sin dia ma dia dina tak lamarana Nakmai (Mt 5:17, Jon 1:17, 15:1-17, Giu 13:39, 15:24,28, Rom 5:18, 10:4, Gal 2-6, Efe 2:15, Kol 2:14, Ibr 7).

Maanaa: Nakmai xa zaxot pizin amun Israael fataling Ijip ma xa zaxot naandi xu lamaskana a non bingil. Amun uma zin naandi xa iziar Ijip, malasing ma amun fanganang sin naandi xa vaanong ma di murmuru wana Moses ma Aaron. Singsaxai Nakmai xa lis fakabaal vawat a maanaa la bara malasing a daavur xa uzan. Aknaaza maanaa adu “Aze ra zaan kari?”, wanaze xawit di rexaazin a vanganang angkari ma di iaari wana a iaariang kanaan (Zax 16). Amun Judaa di langga adu Nakmai xa ralaas naandi wana a maanaa, singsaxai Iesu xa piaat adu naan a raraba iwana roroiang (Jn 6:31-51). A dorang kanaan ka vatangin adu naandi ina di inaxam paazaai wana naan dina zuruk a roroiang faaratunaan.

Maastat: Naan a iaai, ma xa rauxin a kaana xalamona (Mt 13:31-32, 17:20, Mk 4:31-32, Lk 13:19, 17:6). Amun kala angkari dit maios kuna vamamizang a vanganang. Iesu xa dador lalaamangaai wana a xalamona maastat.

Maatang Pana Robuxul: Naan a vaamaazikang sin amun Rom, tamon axazak ka giu a matmalabuk taksaat mase, amun Rom dina klis naan ma dina rasin naan

pana robuxul ma dina tukfating amun mitna ma amun kaakna, ma dina raxut fauzaa a robuxul laaxur ma dina varur la pira (Jn 19:17, Giu 2:23). A rokaaiiang inaan laaxur, a zaan kuna zurukang adi maazikang laba, ma xuna zurukang saait a maangilang laba. Araan Dewit ka izi roro xawit di giu malasing kanaan, singsaxai Dewit ka dador profet kuna vatanginang a maazikang iwana lamaskana Saam 22.

Amun Maravas Iwana Amun Lus: Naandi amun Judaa, ma naandi ina di ra waan pana varaviraaiiang sin naandi ma di zuruk fatalamin fazaus a dorang sin Nakmai, naandi di balas amun maravas iwana amun lus sin amun Judaa. Amala zin naandi ma amun Faarasi xawit di rudaxain Iesu.

Matmalabuk Taksaat: Azaan angkari xa balas araan di bain a dorang sin Nakmai. Tamon di rexaazin a gigiuang daxa ma xawit di giu naan saait a matmalabuk taksaat (Jms 4:17). Dia vaakdul di gigiu amun matmalabuk taksaat, ma xawit nat faraxas dina rur lamarana Nakmai. Singsaxai Iesu xa maat kun dia, ma tamon dia di inaxam paazaai wana naan, naan kana naxaam pizin amun matmalabuk taksaat faakdul zin dia ma dina iziar bulaai varaxai wana naan ikula la lia (Giu 2:38, Kol 2:13-14, 1Jn 1:9-10, Rom 6:8).

Melkizedek: Naan a xalxaal zin amun Saalem la raan sin Aabaraam, ma a pris sin Nakmai aaxan aubina. Aabaraam ka varop faraxai wana azanon kalxaal ma xa waramin naandi, ma araan ka uli xa zuruk azaxai iwana a zan-

gaaflu iwana amun saan daxa zin amun kalx-aal ina naa ra zuruk ma naa lis sin Melkizedek (Var 14:17-20). A matmalabuk angkanaan ka vatangin adu Melkizedek ka rauxin aiza laba wana Aabaraam. Ma axazak ina xa varaar a baar Ibru xa piaat adu Iesu xa malasing Melkizedek, malasing ma naan ka laaup nanga wana Aabaraam o Moses o Aaron (Ibr 5-7).

A Mesaaia: Taamin a dorang pana “Kaarisito.”

Moses: Nakmai xa kalin naan kana balas a waamua zin amun Israael (Zax 3). A zaan angkanaan ka balas lamun maariaas malasing 1,400 paamua wana Iesu xa balas. La notaan angkanaan amun Israael di iaana ki-laaiang sin amun Ijip, ma amun Ijip di lis a vaamaazikang laba zin naandi. Nakmai xa ra xalxal zin Aabaraam (Var 15:13) adu naandi dina iziar inaan pana a maariaas ka zangaaflu varazuai urulavaat ma amun maariaas angkanaan ka vaanong, malasing ma naan kana samura zaxot pizin naandi vataling Ijip. Malasing ma Moses ka giu amun faamuzazang ka banglala xa varas ma Nakmai xa vangarin a xalxal zin amun Ijip ma xa piaat “Aiang paan.” Ma Moses ka zaxot pizin naandi vataling Ijip. Naan ka zaxot pizin amun Israael wana a maariaas ka zangaaflu vaaralavaat. Moses ka iziar lalos be a sasaxotang ma ainaxamang sin Nakmai, singsaxai faaxaxai naan ka giu a matmalabuk taksaat ma wana a zaan angkanaan naan kawit na albis la pira Nakmai xa ra xalxal wana (Vaak 20:8-13). Nakmai xa lis amun lus sin Moses. Ma Moses ka varaar a baar

Varumaraiang ma a baar Zaxot Pizin ma a baar Amun Livaai ma a baar Vaakatang ma a baar Amun Lus. Amun Judaa di naxaam adu Moses a rapti laba.

Naamaan: Naan a rapti Aaraam, kawit a rapti Judaa. Naan a waamua zin ubina dauran. Ka rauxin a tapak ma xat famumut naan nanga ma xa waan sin a rapti Judaa aizina Elisa, wanaze Elisa naan a profet sin Nakmai ma xa rauxin aiza laba. Ma Elisa xa vira Naamaan pana dikedikang sin Nakmai (2 Xal 5:1-15, Lk 4:27).

Naata Rapti: Aknaaza dorang kanaan adu “a xastunaan.” Araan Iesu xa wat la lia xa balas a xastunaan. Daaniel xa dador wana “naata rapti” (Daan 7:13-14), ma azanon Judaa lamur di piaat adu aza izina a Mesaaia. Iesu xa vakilaan naan nanga adu “naata rapti.” Lamur dia di raamin fakilaan adu naan aza izina Iesu, malasing ma di varaar malasing kari “Naata Rapti.”

Niniwe: Naan adi bina laba mumua pis. La notaan angkanaan amun Niniwe di ra gigiu amun matmalabuk taksaat ka varas. Nakmai xa malufnaandi ma xa vazei Jonaa xana vazei naandi dina inaxam taawuk. Ma Jonaa xa vazei naandi ma fazaaus mase di vataling amun matmalabuk taksaat sin naandi ma di inaxam taawuk, ma Nakmai xawit na vanong pizin naandi (Jnaa 1-4, Mt 12:41, Lk 11:32). Taamin saait a dorang pana “Jonaa.”

Noaa: Ka rauxin a watkul xa zangaafu wana Aadaam ma xa utuaas pana Noaa (Lk 3:36-38). La notaan angkanaan aubina vaakdul

di ra gigiu bulin amun matmalabuk taksaat, singsaxai Nakmai xa raamin adu Noaa naan a rapti daxa. Malasing ma Nakmai xa vazei Noaa xana giu a sip laba. Naan ka giu a sip angkanaan ma atavur amun kaktalavaat ka wizik urua ina di i iaan di wat ma urua urua iwana amun kaktalavaat tawarak faakdul di wat. Naandi di albis lamaskana sip ma Nakmai xa vabalos adi ulim laba ma xa zop famaataubina vaakdul. Nakmai xa varoro be Noaa ma taak sina ma naatna urul ma amun taak sin nandiaal urul (Var 6-9). A roroiang sin Noaa xa malasing a vivingaaiiang kuna varaviraaiiang (Mt 24:37-38, Lk 17:26-27, Ibr 11:7, 1Pit 3:20, 2Pit 2:5).

Olif: Naan a iaai. A fnuaai iwana dit maios ma dit suruk a daanim iwana. Dit suruk kuna vaavang a vanganang ma xuna a wel xuna laam (Rom 11:17,24, Jms 3:12, Vaat 11:4). A waatawut lapaara Jerusalem ka rauxin amun iaai a olif ka varas mumua pis malasing ma di vakilaan pana a “Waatawut Olif.”

Paasova: Taamin a dorang pana “A Raan Laba Iwana Zangas Fasaalang.”

Pentikos: Naan aza raan laba iwana lotu zin amun Judaa (Giu 2:1, 20:16, 1Kor 16:8). Aknaaza waaling Pentikos adu “a zangaafu vaawatmit.” Amun taan ka zangaafu vaawatmit lamuraana A Raan Laba Iwana Zangas Fasaalang, naan a flangan iwana Pentikos, pana flang Mei o Jun. Naandi di laaf a marmaraaiiang a wit ka makal ma di giu a flangan ma di dokdok pana Nakmai. A Laklagaai a Raabu xa tabung balas la flangan

iwana Pentikos ma xa iziar wana aubina di inaxam paazaai ma di wuk atavur amun linga bina rawarak ma aubina xa varas di inaxam paazaai (Giu 2:1-4). Ka malasing adu naandi di balas a varumaraiang a laflaavang, lalozang a gigiuang iwana vaamuzazang sin Iesu.

Amun Pris: Naandi di gigiu amun faamuza-zang la vaal xoxok sin Nakmai: Dit suruk amun talazang ka waan sin Nakmai ma amun non azaxai iwana amun laflaaf ila uma ma dit faif amun kaktalavaat malasing amun talazang aaxan Nakmai ma dit fawaal amun Judaa ma dit firaai naandi ma di gigiu azanon faamuzazang saait. Naandi amun natnaat sin Aaron. Ubina iwana a watbung sin Livaai dit fawaal naandi. Amun maariaas saksaxai dit farur a pris laba aaxan naandi vaakdul, ma lamaskana a maariaas saksaxai naan kat libis la vaal xoxok ma gigiu a talazang iwana faaivang kuna zuruk pizinang amun matmalabuk taksaat. Singsaxai Iesu Kaarisito xa zuruk pizin amun matmalabuk taksaat sin dia wana daraaina faazaxai be ma xana iziar bulaai bulaai (Ibr 5-10).

Profet: Nakmai xai kalin axazak kana balas a profet. Azanon profet kanaan Saamuel, Aaisaia, Jeremaia, Izikiel, aaposal Jon ma Aagabus (Giu 3:24, Mk 1:2, Mt 2:17, Izi 2, Vaat 1:3, Giu 11:28). Singsaxai Nakmai xa piaat adu tamon naagu langarin a dorang profet faaxur, naaguna klis fatalamin pana dorang sin Nakmai, wanaze a dorang profet faagit ka uwat sin amun profet faagit o xa uwat be

wana ainaxamang sin a rapti (Lus 18:15-22, 1Jn 4:1-6).

A dorang profet ka wat sin Nakmai. Nakmai xa rexaazin aze ra zaan ka izi vunfun, malasing ma tamon naan ka saxot, kana lis a dorang profet sin axazak ma naan kana pitffaat sin azanon. O xana rauxin a dorang aaxan aubina. Axazak ka rauxin a vaamuzazang kanaan di vakilaan naan a profet.

Raakel: Naan azaxai zin uru ravin sin Jekop, ma naan naanaa zin Iosep ma Beniaamin (Mt 2:18). Jekop ka sasaxot famarazaat naan (Var 29-35).

A Raan Laba Di Viaat A Vaal Xoxok: A maariaas ka malasing a zangaafu varazuai urua waamua wana Iesu xa balas, a rapti Grik ka wat faraxai wana ubina dauran sina ma xa varop faraxai wana amun Judaa ma xa waramin naandi. Lamur a maariaas ka malasing ka zangaafu vaarul aza xalxal xa rur ma xa rasin a lus laaxur wana naandi, ma xa ruxol a lotu zin amun Judaa ma xa rasin amun nakmai vaagit lamaskana vaal xoxok sin Nakmai. A rapti Judaa aizina Judaa Makaabias ka balas a waamua zin amun Judaa ma xa varop faraxai wana amun purua zin naandi ma xa waramin naandi. Naan ka psin fatukbilok amun nakmai vaagit faakdul ma xa gimaan a vaal vaakdul ma naa lis faulin sin Nakmai (Jn 10:22). Aza izina a flangan angkanaan adu “a flangan iwana amun pilaaka maravas ka varas.” Pana a flangan angkanaan Iesu xa piaat naako, “Nia a maravas sin aubina ila pira angkari” (Jn 9:5).

Taning amun Judaa di iaan nanga a flangan angkanaan, di vakilaan Aanukaa, wana a flan Novemba o Disemba.

A Raan Laba Iwana A Raraba Xawit A Is: Naan a flangan pana a raan ka wizik urua. A varumaraiang a raan, di iaan a vanganang iwana a Raan Laba Iwana Zangas Fasaalang. Naandi di ra valaau vataling Ijip, malasing ma xawit nat faraxas dina zimbong a is dina rasin pana flaua ma xana ring ma xana malmaal (Zax 12:14-20, Mt 26:17, Lk 22:1). Malasing ma wana a flangan angkanaan naandi di iaan a raraba xawit a is. Naadi iaan lamaskana a flan Maas o Epril.

A Raan Laba Iwana Amun Faal Maling: Naan aza flangan sin amun Judaa. Kat fatangin adu amun fanganang ila uma di laaf fanong (Jn 7:2-52). Naandi dit farur amun faal maling ma di iziar wana lamaskana a raan ka wizik urua, xuna naxaam faulinang adu amun kul-mua zin naandi di ra raagul wana amun faal maling pana a maariaas ka zangaafu vaar-alavaat araan di zazangas farawuk la non bingil (Liv 23:33-36, Lus 16:13-15). Naadi gigi la flan Septemba o Oktoba.

A Raan Laba Iwana Zangas Fasaalang: Naan a flangan laba zin amun Judaa (Mt 26:2,5,17-19). La raan a flangan angkanaan amun Judaa dit naxaam faulin adu naandi di ra valaau vataling Ijip. Araan di nimniman kuna valaauang, Nakmai xa vazei naandi lamaskana amun faal zaksaxai adu dina zop famaat a sipsip faaxur ma dina zuruk a dari

ma dina zaaf la marana mara (Zax 12). Ma xa vazei a aangelo adu xana raamin a dari ma xana zangas fasaal a vaal angkanaan, singsaxai naandi ina xawit a dari la marana mara, xana zop famaata a nalik tuaan. Lamuraana xa dador vaanong, ka kling naan ma xa wa zop famaata amun nalik tuaan sin amun Ijip, panaze xawit di zaaf amun marana mara zin naandi wana dari. Ma araan amun Judaa di vangan pana a flangan angkanaan, dit naxaam faulin adu naandi di mamaraxas lamaskana maatang sin amun nalik tuaan. Ma Jon a rapti iwana Baaptaaizang (Jn 1:29) nandiaa aaposal Jon (Vaata 5:8-9) di vakilaan iaa Iesu Naata Sipsip, panaze Iesu xa vama-maraxaas dia ziaana amun matmalabuk taksaat sin dia wana dari zina. Naandi di gigiu a flangan angkanaan pana flan Maas o Epril.

A Raas Memek: Ka iziar labirua wana Ijip ma a non bingil in Saainaai. Mumua pis Nakmai xa ra zaxot pizin amun Israael vataling Ijip ma Moses ka waamuin naandi. Ma di balas laxon la Raas Memek, ma Nakmai xa wagaal a daanim ku lamun titit ma naandi di zangas buak la pira maat. Lamuraana di zangas buak, ubina dauran sin amun Ijip di varumara zangas buakang ma a daanim ka rambur uli ma xa pung paramin naandi ma naandi vaakdul di maat (Zax 14).

Rabekaa: Naan taak sin Aaisaak, ma naanaa zin Esaau ma Jekop (Rom 9:10-13). A dorang pana naan ka iziar lamaskana Varumaraiang 25-27.

Reaap: Naan a ravin kat faangurin a winpina

xuna kaakaai ma xa iziar Jeriko. Ka langarin a zaan Nakmai xa ra giu aaxan amun Israael ma xa inaxam paazaai wana Nakmai (Jos 2:1-21). Amun Israael adu dina varop faraxai wana amun Jeriko, malasing ma naandi di kling amun tuburung ma Reaap ka vawaal naandi. Amun Israael di zop famaafakdul amun Jeriko. Naandi di luaa Reaap be xa iziar. Di farar wana ainaxamang daxa zina xuna varaviraaiang (Ibr 11:31, Jms 2:25).

Rom: A bina laba ila pira Itali, malasing ma azanon tawarak di vakilaan naandi amun Rom. Ka malasing a maariaas ka zangaafu vaawatmit paamua wana Iesu xa balas, a waamua laba zin amun Rom aizina Julius Siza xa varop faraxai wana amun Judaa ma atavur azanon aubina ma xa waramin naandi, malasing ma xa rasin a lus laaxur wana amun kaantri xa varas. Amun Judaa di saxot dina rasin a lus laaxur wana naandi nanga, singsaxai xawit dit faraxas. Amun Judaa di naxaam mase adu a Mesaaia xana zop amun Rom ma xana waramin naandi, singsaxai ainaxamang sin Nakmai xa rawarak.

Roroiang Faaxur: Nakmai xana lis a roroiang faaxur zin dia aubina di inaxam paazaai avuna wana a xalxalang sin Iesu Kaarisito. Ma dia dina roro lamaskana luaai varaxai wana a Piran bulaai bulaai (Mt 25:46, Lk 10:25-28, Jn 3:14-16,36, 5:24,39-40, 6:40,47, 11:25-26). Kawit a zaan ku lamur, dia di rauxin taning, malasing ma dia dit faraxas dina luaa psin amun inaxamang ila pira

angkari ma amun sasaxotang taksaat ila winpina dia ma dina valos a dorang sin Nakmai (Jn 10:10,28, 17:1-3, 20:31, 2Kor 5:17, Efe 4:22-24).

Rudaxaiang: Nakmai xa ra giu a rudaxaiang urua. Naandi ina di zuruk fatalamin a rudaxaiang sin Nakmai, naan kana vakilaan naandi aubina zina.

A varumaraiang a rudaxaiang naa ra giu naa lis sin Moses. A rudaxaiang angkanaan lamaskana a baar Varumaraiang ka uzaa wana a baar Amun Lus. Amun Judaa di saxot dina langarin ma dina valos amun dorang fakdul iwana amun lus singsaxai xawit dit faraxas, malasing ma xawit nat faraxas saait naandi dina iziar lamarana Nakmai. Kawit taxazak nat faraxas kana valos amun dorang faakdul iwana lus pana roroiang faakdul zina, wanaze dia vaakdul aubina iwana gigiuang amun matmalabuk taksaat (Zax 19:4-6, Lk 1:72, Giu 3:25, 7:8, Gal 3:17, Ibr 9:1).

Singsaxai Nakmai xa giu a rudaxaiang faaxur. Naandi ina di inaxam paazaai wana Iesu Kaarisito, Nakmai xana naxaam pizin amun matmalabuk taksaat sin naandi ma naan ka vabalos naandi xat faraxas pana dina iziar lamarana naan nanga (Mt 26:28, Mk 14:24, Lk 22:20, Rom 11:27, 2Kor 3:6, Ibr 7:22, 8:6-13, 9:15, 10:16,29, 12:24, 13:20).

Saabat: Araan Nakmai xa giu amun saan faakdul, xa vaamuzas pana a raan ka wizik saaxa. Naan ka ziaavus pana a vawizik uruaiang a raan (Var 2:1-3). Ka dador wana a lus sin amun Judaa adu a raan ka wizik saaxa

xuna vaamuzazang ma a vawizik uruaiang a raan kuna ziaavuzang. Ma xa piaat adu a vaamuzazang di ruxol. A raan angkanaan di vakilaan a “Saabat.” Malasing ma lamur araan Iesu xa vira aubina la Saabat, amun paamua zin amun Judaa di piaat adu naan ka vaamuzas, malasing ma xa kip a lus iwana a raan a Saabat. Singsaxai Iesu xa vatangin la maravas adu xuna vawaalang aubina la Saabat kawit di ruxol. Singsaxai amun paamua xawit di inaxam paazaai wana dorang sina (Lk 6:1-11, 13:10-17, 14:1-5).

Saadusi: Araan amun Faarasi di varumara a lemlem angkanaan sin naandi, amun Saadusi zaait di varumara a lemlem sin naandi. Ainaxamang laba zin amun Faarasi adu xuna valozang amun lus sin Nakmai, singsaxai ainaxamang laba zin amun Saadusi adu xuna lozang ainaxamang sin amun Grik. Malasing ma naandi di ipiaat adu xawit ta xazak kana ramaraat puli ziaana maatang (Mt 22:23, Giu 23:6-8). Ma di saxot mase dinai politik, ma di saxot dina urif ainaxamang sin amun Judaa xuna dina rauxin awat inaxamang sin amun Grik.

Saainaai: Aizina a waatawut Saainaai, ma xa iziar la non bingil in Saainaai (Gal 4:21-31). Araan Moses ka zaxot pizin amun Israael, Nakmai xa balas sina la waatawut Saainaai ma xa lis amun lus (Zax 19-20).

Saamson: Naan a waamua zin amun Israael mumua pis (Paam 13-16, Ibr 11:32). Nakmai xa ra lis a dikdikang sina ma naan ka dikdik marazaat mase.

Saamuel: Naan a profet sin Nakmai ma xa rauxin aiza laba (1-2Sml, Giu 3:24, 13:20, Ibr 11:32). Nakmai xa vazei Saamuel ma xa vukin a wel la waata Dewit kuna vatanginang adu Nakmai xa ra kalin naan kana balas a xalxaal.

Saatan: Naan a waamua laba zin amun sapalaau. Paamua wana Nakmai xa giu a bara ma a pira, Saatan a aangelo zin Nakmai. Naan ka rauxin aiza laba wana azanon aangelo. Ka langga ma xa piaat adu naan kat faraxas kana zuruk a kiaana Nakmai ma xa varop suaai Nakmai. Malasing ma Nakmai xa psin Saatan ma amun aangelo angkanaan di ilos naan ku lamanar ziaana lia (Lk 10:18, Vaat 12:7-9). Saatan kat fagit aubina ma di gigiu amun matmalabuk taksaat. Ma xa saxot kana vagit aubina di inaxam paazaai xuna dina vataling ainaxam paazaaiang sin naandi. Iesu xa varop suaai Saatan ma xa waramin naan, ma la vaanongang iwana amun taan kana psin naan lamaskana adi luka xaiaf iwana saalfa (Vaat 20).

Samaaria: Araan duxuna Dewit Reoboam ka balas a xalxaal, xa vangarin amun Israael ma di wul amun taakis laba. Amun patbung ila not di murmuru, ma a xalxaal xa vakilaan naandi a snaai, malasing ma amun patbung angkanaan ka zangaafu di vatawagalaai ma di rasin a lus laaxur wana naandi nanga. Singsaxai lamur naandi di lis a tora naandi zin Nakmai, malasing ma Nakmai xa luaa amun Aasiria di varop faraxai wana naandi ma di waramin naandi. Di zaxot amun Israael xa varas kun Aasiria ma di rasin aubina

ilamun kaantri rawarak la pira in Israael. Lamur aubina ina di iziar inaan di vakilaan naandi nanga wana amun Samaaria. Uru watbung sin amun Israael, amun Judaa ma amun Beniaamin, kawit di saxot dina giu tazaar pana amun Samaaria. Avuna naandi di ra balas aubina rawarak ma di xul amun lus sin Nakmai wana amun lus sin naandi nanga (Lk 10:25-37, Jn 4:4-42).

Amun Sapalaau: Naandi di ilos Saatan (Mt 17:14, Mk 5:1-20, Lk 4:33-36, 1Tim 4:1). Naandi amun purua zin aubina. Dit faraxas malasing amun aangelo, singsaxai naandi amun sapalaau dit falaup naandi ma xawit dit langar zin Nakmai. Di sasaxot dina valos falmur aubina xuna vatalingang Nakmai ma dina los Saatan. Azanon taan a zapalaau xana sfaar axazak ma naan kana giu amun saan taksaat. Singsaxai dia di inaxam paazaai adu Nakmai xa rauxin a dikdikang laba wana amun sapalaau (1Jn 4:4).

Seraa: Naan taak sin Aabaraam (Rom 4:19, 9:9). Naan ka mala singsaxai Nakmai xa ra xalxal adu naan kana luk a nalik. Ka luk Aaisaak araan a maariaas sina xa zangaafllu vaawiz-ikfaat, lalozang a xalxalang sin Nakmai (Var 15-23). Taamin saait “Aabaraam.”

A Sip: Mumua pis aubina di giu a sip pana amun palaang di vatate laaxur wana uza-vang ma di vandaxot faraxin. Amun lan iwana giuang pana a aain di varumara wana maariaas malasing AD 1900. Amun lan iwana giuang amun moto, Robet Fulton ka varu-marain la maariaas AD 1807. La notaan Iesu

xa balas, di rai zaal wana amun sel o amun vos.

Sipsip: Amun kaktalavaat di lazan. Di iaan a garaas ma amun saan malasing kanaan. Ma xawit di dikdik malasing ma ubina ina di rataamaai xaaul wana naandi dina xatkatong fatalamin naandi. Taulaan amun pungpung dina zop famaas naandi ma dina iaan naandi. Amun sipsip di rexaazin a linga xazak ina xa rataamaai xaaul wana naandi, malasing ma tamon di langarin a lingna dina wat fazaas sina. Amun Judaa dit faif amun sipsip malasing a talazang ka waan sin Nakmai. Singsaxai Iesu Kaarisito xa lis a winpina nanga malasing a talazang ka waan sin Nakmai ma xa maat, kuna wul vaxaromang amun matmal-abuk taksaat faakdul xu lamun taan faakdul (Ibr 7:27, 9:28). Ma Jon A Rapti Iwana Baaptaaizang ka vakilaan Iesu wana “A Naata Sipsip Sin Nakmai” (Jon 1:29,36).

Siza: Naan a waamua laba zin amun Rom. Di vakilaan naan Siza, wanaze a varumaraiang a waamua laba zin naandi xa varop faraxai wana amun kaantri xa varas ma xa waramin naandi ma aizina xanaan Julius Siza. Lamur di vakilaan amun paamua laba zin naandi wana Siza (Mt 22:21, Giu 25:8-11).

Sodom: Aubina ila bina laba angkari di rauxin amun inaxamang taksaat (Mt 10:15, 11:23-24, Lk 17:29, Vaat 11:8). Aubina ila bina laba Gomoraa di malasing saait bani. Malasing ma lamun taan sin Aabaraam Nakmai xa klis naandi ma xa lis a vaamaazikang iwana a xaiaf ma iwana xaiaf a saalfa xa wat la bara.

Aubina vaakdul inaan di ra maat (Var 13:13, 18:20-19:24).

Solomon: Naan naata Dewit (Mt 1:6-7, 6:29, 12:42, Lk 11:31, 12:27, Giu 7:47). Dewit ka maat ma Solomon ka zuruk a kiaana damana ma xa balas a xalxhaal zin amun Judaa. Nakmai xa iaari zina naako, “Gana lis aze zunum?” Ma Solomon ka xis naan naako, “Gu lis a mazamang surugu, xuna gana rasin fatalamin a lus laaxur wana amun Israael.” Nakmai xa nanam pana a dorang sina ma lis a mazamang laba zina. Nakmai xa lis saait amun lulugaan ka varas marazaat sina ma xa valaup saait aizina. Solomon ka varur a vaal xoxok sin Nakmai la bina laba Jerusalem.

Vaal Xoxok: Naan a non ina amun Judaa dit balas fatu ma dit lotu waan sin Nakmai. A vaal xa rauxin a rumaaf urua. A varumaraiang a rumaaf kanaan ina amun pris di gigi amun faamuzazang iwana lotu lamun taan saksaxai. Naari di vakilaan a Non Koxok. Singsaxai aza rumaaf di vakilaan a Non Ka Xoxok Marazaat. Inaan a waamua zin naandi xat libis faazaxai lamaskana a maari-aas saksaxai lalozang a matmalabuk iwana zuruk pizinang amun matmalabuk taksaat. A marana mara di waakolang a marapi bat-baat. Ma araan Iesu xa maat Nakmai xa taar laaxur ma xa wizik paanaburut (Mt 27:51, Mk 15:38, Lk 23:45). A matmalabuk angkanaan ka vatangin adu Iesu xa giu a lan aaxan dia xuna dina wat lamarana Nakmai. Ma dia di malasing a vaal xoxok sin Nakmai, wanaze a Laklagaai a Raabu xa iziar lamaskana dia (1Kor 3:16-17).

A Vaamuzazang Ka Banglala: Iesu ma aubina di inaxam paazaai wana naan di gigiu amun faamuzazang ka banglala lalozang a sasaxotang ma inaxamang sin Nakmai. Araan aubina di raamin a vaamuzazang ka banglala, di wisfaru Nakmai. Singsaxai lamun taan iwana vaanongang amun sapalaau dina giu amun faakilanang ka banglala wana a dikdikang sin Saatan kuna valos falmurang aubina (Vaat 16:14).

A Varamaaluvang: Nakmai xa rexaas adu dia aubina di gigiu amun matmalabuk taksaat. Singsaxai araan dia di inaxam paazaai wana Iesu, naan ka maluf dia ma xawit na lis ta maazikang saxotang amun matmalabuk taksaat sin dia (Lk 1:50, Tts 3:4-5). Naan ka saxot adu dia dina rauxin a varamaaluvang pana naandi ina di gigiu amun matmalabuk taksaat pana dia (Jms 2:13).

Waain: Naan a daanim iwana a fnuaaia iaai di vakilaan a greip (Jn 15, Mt 21:33-43). Azanon taan di maios amun fnuaai ma di zuruk a daanim iwana ma di rasin lamaskana a win laba. La Raan Laba Iwana Zangas Fasaalang, di imimin a waain faaxur. Tamon ka iziar lamaskana a win laba, xat balas a daanim dikdik.

Wit: Ka malasing a raais singsaxai xai bok pana pira (Mt 12:1, Mk 2:23, Lk 6:1, 22:31). A wakpaakna di paak pizin ma amun kalamona wit di maios ma xa balas a flaaau. Azanon taan di plaas faraxai wana a is ma a daanim, ma xai ring ma di vaaf ma xa balas a raraba.

Zaion: Aizina a waatawut koxok la bina laba

Jerusalem (Mt 21:5, Jn 12:15, Rom 9:33, 11:26, 1Pit 2:6, baar Saam). Mumua pis di varur a vaal xoxok sin Nakmai inaan. Ma azanon taan di vakilaan Jerusalem pana a bina laba Zaaion. Ma azanon taan di piaat adu a waatawut Zaaion ka malasing a lia (Ibr 12:22, Vaat 14:1).

A Dorang Daxa Zin Nakmai
The New Testament in the Nalik Language of New
Ireland Province, Papua New Guinea
Nupela Testamen long toples Nalik long Niugini

copyright © 2023 Wycliffe Bible Translators Australia

Language: Nalik

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2024-03-28

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 28 Mar 2024 from source files dated 28 Mar 2024

42305cda-c6c8-512e-a277-ab36f573c0db